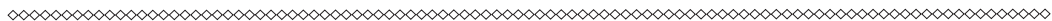

СУЧАСНІ ПОСТАТІ ТА ІДЕЇ В ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Володимир Погребняк

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ В КАНАДІ – ВНЕСОК У РОЗВИТОК ДЕМОКРАТІЇ

У руслі останніх суспільних подій нагальним завданням сьогодення є виховання в молоді демократичної громадянськості з метою активізації її участі в соціальних і державотворчих процесах.

Помітний внесок до вивчення наукових основ виховання громадянських якостей особистості, їх формування в умовах зарубіжної і вітчизняної загальноосвітньої та вищої школи здійснили Н. Абашкіна, А. Алексюк, Р. Алехандро, Ю. Алфьоров, І. Василенко, Н. Воскресенська, Б. Вульфсон, Дж. Гавента, О. Джуринський, М. Едвардс, П. Кларк, Н. Лавриченко, М. Лещенко, З. Малькова, Б. Мельниченко, Л. Пуховська, О. Сухомлинська, К. Тейлор, Д. Хітер та інші дослідники.

Разом із тим, вивченню світового досвіду громадянського виховання молоді в Україні, на жаль, присвячені нечисленні дослідження І. Василенко, М. Гурій, О. Захарової, Т. Ліхневської, Ю. Топоркової, М. Шабінського. З цієї причини вирішено з'ясувати *наукові підходи до громадянського виховання в Канаді* і здійснити їх педагогічний аналіз.

Ідея громадянськості історично сформувалася як участь людини у спільному бутті культурно однорідної групи, що передбачає виконання функцій, які забезпечують життєдіяльність і виживання останньої. Разом із тим, ускладнення економічних зв'язків і виробничих процесів, розвиток новітніх засобів транспорту й комунікації сьогодні призводять до інтеграції та глобалізації, всебічних глибоких контактів між різними культурними групами у світовому масштабі. Отже, розвиток культурної різноманітності та зростання взаємозалежності між країнами зумовлює необхідність розробки нових підходів до визначення феномену громадянськості, а самé громадянське виховання потребує оновлення методолого-теоретичних засад і методичного забезпечення у відповідності до сучасної соціокультурної ситуації.

У середині XIX століття в Канаді поширюється судження, що демократичний уряд відповідає за освіту громадян країни, які є джерелом і впорядником законодавства й усього соціального, економічного, політичного й культурного життя держави. 1848 року Е. Раерсон

(E. Ryerson) стверджував, що “громадянська освіта й громадянська свобода процвітають або занепадають завжди разом” [15, с. 296].

У цей час державну освіту в Канаді починають розглядати як засіб піднесення відчуття національної приналежності, відповідальності за неї покладають на уряди провінцій. Громадянське виховання тоді ще співвідносять із формуванням відданості (Британській) Короні, Канаді, окремій провінції та місцевій громаді. Далі, разом із розбудовою державності й становленням нації, основні акценти громадянського виховання поступово зміщуються від загалом пасивної прихильності до абстрактних суспільних ідей і усвідомлення соціальної спільності до активізації діяльної участі у громадському житті демократичної країни.

У цьому руслі до середини ХХ століття громадянськість у Канаді поступово сформувався як концепція, що вже не могла тлумачитися як просто легальний, офіційно визнаний статус у країні з відповідними наслідками. Це поняття починають визначати за чотирма провідними складниками: *цивільним*, співвідносним із правами, необхідними для забезпечення основоположних індивідуальних свобод; *політичним*, який передбачає право брати участь у політичній діяльності; *соціальним*, пов’язаним із правом на економічне благополуччя й особисту безпеку; *моральним*, що символізується загальним поняттям «хороший громадянин» [14, с. 389].

Отже, *громадянське виховання* як педагогічний феномен освітяни Канади розглядають у сукупності *цивільних, політичних і соціальних прав, їх розуміння й усвідомлення обов’язку та відповідальності за діяльну участь у демократичному керівництві країною*. Крім цього, різні підходи до його здійснення передбачають утілення таких аспектів громадянськості, як розвиток критичного ставлення і потреби в активній участі у соціальному житті, а також засвоєння основних відомостей із національної історії, географії та культури, або формування “*культурної грамотності*”. Ці площини громадянськості педагоги послідовно реалізують у навчально-виховних закладах Канади, починаючи з дитячого садка; особлива увага надається просвітницькій діяльності з дорослим населенням у системі освіти впродовж життя, насамперед із іммігрантами [10, с. 4].

Зростання уваги до проблем демократії і громадянського суспільства зумовило розмаїття підходів у тлумаченні сутності й змістових компонентів демократичної громадянськості як у різних соціальних групах, так і у виховному процесі в окремих регіонах Канади [17, с. 8]. Отже, в країні здійснюють активні теоретичні пошуки, спрямовані на досягнення цілісного бачення природи громадянськості й удосконалення методики громадянського виховання. Зокрема, з метою забезпечення спільності зусиль різних інституцій і допомоги в координації федеральних і провінційних ініціатив у цій галузі Канадською асоціацією суспільних наук (*Canadian Association for the Social Studies – CASS*) започатковано Комітет ефективного громадянського

виховання (*Committee for Effective Canadian Citizenship Education*). На педагогічному факультеті Університету Нового Брунвіка (*Faculty of Education of the University of New Brunswick*) вивчають його відмінні концепції та різні аспекти, запропоновані канадськими і зарубіжними вченими, для вироблення єдиного методолого-теоретичного підходу й на цій основі – розробки методичних засад реалізації громадянського виховання у навчально-виховному процесі загальноосвітньої, вищої школи, а також у системі післядипломної й освіти впродовж життя [10, с. 5–6]. Подібні дослідження з виявлення головних методологічних підходів, теоретичних положень і методичних основ здійснення громадянського виховання, спільних у педагогічних розвідках багатьох науковців, проводить А. Сірз (*A. Sears*) в Університеті Британської Колумбії (*University of British Columbia*) [17].

Таким чином, інтеграція наукових поглядів на громадянське виховання в Канаді в цілому дозволяє розглядати цей педагогічний феномен у сукупності таких складників: засвоєння знань канадської географії, історії, культури та інших суспільствознавчих наук; розвиток критичної і водночас відповідальної громадянської позиції, навичок і вмінь участі у соціальному житті; формування поваги та прагнення опікуватися і зберігати природу й оточуюче середовище; розуміння власного покликання й особливостей міжнародних відносин у полікультурному середовищі.

Звернемося до педагогічного аналізу специфіки тлумачення і втілення цих компонентів у науково-дослідній і просвітницькій діяльності канадських учених та освітніх інституцій.

У Канаді елементи громадянського виховання традиційно втілювалися під час вивчення курсів історії, частково географії, згодом і суспільствознавчих дисциплін. Так, у провінції Онтаріо сутність і змістове наповнення цих навчальних предметів у 1961 році сформулював Комітет із вивчення суспільних наук (*Ontario Social Sciences Study Committee*), який відзначив, що «школи розглядають історію як основу всіх знань, що їх мусить засвоїти молода людина, яка прагне бути хорошим громадянином», проте, водночас, «зважаючи на складність сучасних проблем розвитку людини й суспільства, простого засвоєння окремих фактів недостатньо» [13, с. 88]. Комітет стверджував: «Якщо ми прагнемо до виховання демократичних громадян, ми повинні забезпечити молоді можливість здобувати актуальну й правдиву інформацію, критично обговорювати її з високим ступенем вірогідності у висновках, урахуванням важливого й неважливого, співвідношення фактів, упереджень і суб'єктивної думки; без цього вона не зможе стати повноцінним і активним учасником демократичних процесів» [13, с. 89].

У 1967 році Канадською асоціацією «Національний історичний проект» (*National History Project*) визнано, що загалом канадські учні та студенти впродовж вивчення історичних дисциплін не досягають необхідного рівня громадянського самоусвідомлення, відповідних

соціальних умінь і навичок, а вивчення історії кардинально й критично відрізняється у франкомовному Квебеці та англомовних провінціях [6, с. 24]; окрім цього, всі наявні моделі історичної освіти мають дуже мало спільного з життям молоді, яка їх опановує [6, с. 32].

Незважаючи на те, що від середини ХХ ст. спрямованість і зміст курсу історії в Канаді зазнали істотних змін, вони й до сьогодні не позбавлені критичних відгуків і зауважень. Слід відзначити, що й зараз не існує спільного підходу до трактування канадської історії: в окремих провінціях вона висвітлюється у різних підручниках і навчальних посібниках на основі відмінних методологічних і теоретичних позицій. Окрім цього, історію як навчальний предмет уже не розглядають як основу й головний засіб громадянського виховання, вона є одним зі складників суспільствознавчих дисциплін, які характеризуються різним ступенем спрямованості на формування громадянськості. З цього приводу Дж. Грант (*J. Grant*) наголошує, що в здійсненні громадянського виховання Канада, на жаль, «*досягає досить непевних, часто випадкових і не дуже позитивних результатів*» [5, с. 49].

У відповідності до загальноцивілізаційних тенденцій інформаційного суспільства уряд Канади декларує пріоритетну увагу до піднесення наукової, технологічної, інженерної, бізнес-освіти і комп'ютерних знань як необхідної передумови розвитку національної економіки. Водночас, Асоціація викладачів вищої школи (*Canadian Association of University Teachers (CAUT)*) наголошує на тому, що не слід недооцінювати значення й потребу в соціальних дослідженнях і громадянському вихованні. У доповіді, представленій Асоціацією парламентському комітетові 1988 року, обґрунтовано необхідність активізації розвитку гуманітарних і суспільствознавчих наук, розкрито їх значення для розуміння впливу культурних і соціальних чинників на технологічний прогрес. Асоціація дійшла висновку, що канадці, крім економічної й політехнічної обізнаності, також мусять «*пізнати самих себе — нашу історію, літературу й філософію, — якщо ми прагнемо забезпечити впевненість у тому, що будемо рівноправним гравцем у світовій економіці*» [2, с. 7].

Понад три десятиліття тому (1975) Комісія з проблем вивчення канадської культурної спадщини (*Commission on Canadian Studies*), очолювана Т. Симонсом (*T. Symons*), проаналізувала стан справ у цій галузі в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, запропонувавши визначити вимоги та якісний рівень, якого мусять досягати випускники у розумінні політичної системи, державного управління й громадянського суспільства [20]. Проте 1992 року Т. Симонс знову вказав на те, що «*для розбудови демократичного суспільства громадянське виховання залишається неадекватним, «гетойзованим», оскільки здійснюється однобічно, ізолювано, й не охоплює навчальних програм підготовки в цілому*» [19, с. 60]. Окрім цього, за результатами спеціального дослідження, понад 4,5 мільйони дорослих канадців

визнані *функціонально неосвіченими* у сфері громадянського виховання; відповідно, як і в усьому світі, така неосвіченість залишається головною перешкодою у розвитку індивідуальної громадянської компетентності для розбудови демократичного суспільства [10, с. 11].

Таким чином, оскільки дієва демократія вимагає активної участі громадян у прийнятті суспільно значущих рішень, сформованість *функціональної освіченості і громадянської компетентності* є провідними умовами реалізації цієї участі. За визначенням ЮНЕСКО, функціональна громадянська освіченість уможливорює сучасну демократію, *«надихає людину в психологічному й соціальному розумінні, підносить самосвідомість, забезпечує спротив до неприйняттого, додає потенціалу можливостям і стимулює участь у громадянській активності»* [1, с. 7-8, 13-14].

У свою чергу, цінності демократичного світобачення представлені *«залученістю до спільного пошуку загального добра, взаємодією у прагненні його досягти. Ця залученість передбачає не тільки наявність уміння взаємодіяти, але й високого ступеня взаємної поваги та толерантності»* [12, с. 214]. На думку Дж. Кідда (*J. Kidd*), оцінний складник морального аспекту громадянськості, на жаль, часто нехтується: він виявляється у зовнішніх ознаках, наприклад, у символіці, у закликах і дискусіях до нього часто звертаються напередодні виборів; проте моральність *«спрямовує поняття громадянськості до ідеалів справедливості й обов'язку, якими можна виміряти особистісні досягнення й до яких необхідно скеровувати прагнення людей»* [8, с. 389].

Отже, *розвиток відповідальної громадянськості передбачає не стільки виконання таких формальних обов'язків, як, наприклад, участь у виборчому процесі, скільки піднесення свідомого ставлення, поваги й підтримки в становленні загальносуспільних демократичних громадянських цінностей і готовності відстоювати їх.*

Комітетом провінції Онтаріо з вивчення суспільствознавчих дисциплін (*Ontario Social Sciences Study Committee*) відзначено, що виховання відповідальної громадянськості спрямоване на формування у молодих людей свідомого ставлення до демократичних соціальних цінностей і відповідних принципів поведінки. Зокрема, громадянське виховання *«покликане забезпечити розвиток у молоді уваги до інших, прагнення брати на себе відповідальність і співпрацювати, (...) відчуття взаємодопомоги й лояльності у ставленні до друзів, дому, школи та громади, тих якостей, які дають особистості можливість бути хорошим громадянином. (...) Узаємодія в демократичному суспільстві потребує від людини самоконтролю, критичності, розумної виваженості й гуманної спрямованості, здатності нести відповідальність»* [4, с. 90].

Навчально-виховні програми канадських закладів освіти враховують ці положення й уміщують проблематику громадянського виховання. Канадською Асоціацією шкільних рад (*Canadian School Boards Association*) наголошено, що *«необхідно виховувати особистісні*

й соціальні якості, які забезпечують гідність, індивідуальну відповідальність і повагу до інших людей. Випускники освітніх установ повинні бути готовими до прийняття моральних і етично виважених рішень» [9, с. 6]. У відповідності до цієї декларації, основними цінностями громадянського виховання проголошені «толерантність, взаємодія, справедливість і чесність, поміркованість, практичність і критичність мислення» [11, с. 77]. Подібно, у провінції Альберта метою виховання громадянськості визначено «формування таких потрібних особистісних якостей, як принциповість, чесність, справедливість, шляхетність, самоповага, повага до інших, відповідальність за власні дії, звичливість, толерантність, відкритість, здатність до співпереживання, прагнення брати участь у самоврядній діяльності та зберігати оточуюче середовище» [18, с. 17].

Це засвідчує, що в сучасних умовах поняття високої моральності й етичну проблематику часто пов'язують із питаннями збереження й захисту довкілля як на рівні регіону, країни, так і в загальносвітовому масштабі. Таким чином, переконаність у необхідності охорони природи розглядають складником сформованої демократичної громадянськості. У відповідності до прийнятого Урядом Канади «Зеленого Плану» («*Green Plan*»), яким збереження й захист довкілля визнано відповідальністю суспільства, встановлено необхідність виховання в закладах освіти чутливості до екологічних проблем. Відповідальний громадянин мусить бути не тільки науково обізнаний із сутністю природоохоронних питань, але й здатний до моральної оцінки в процесі їх обговорення, міркувати «науково обґрунтовано, враховуючи філософські, моральні, історичні й естетичні аспекти проблеми» [7, с. 174].

Ураховуючи ці вимоги й тенденції, Б. Чішолм (*B. Chisholm*), відомий громадський діяч і просвітник, Голова Всесвітньої організації охорони здоров'я, запропонував розширити зміст освіти, інтегруючи універсальний підхід до здійснення навчально-виховної діяльності, насамперед із метою забезпечення ознайомлення молоді з основними світовими системами соціального розвитку. На думку дослідника, «всі існуючі бар'єри і стереотипи у свідомості людей, які сьогодні заважають світовій злагоді й миру, є, на жаль, закономірним наслідком освітнього процесу, до якого залучена переважна більшість дітей; у зв'язку з цим нагальною необхідністю є створення такої системи освіти й виховання, яка б не продукувала подібні перешкоди» [3, с. 13].

Наприкінці ХХ століття громадянське виховання в Канаді продовжує концентруватися навколо місцевих, провінційних і національних перспектив, не зважаючи на те, що світ стає все більш інтегрованим і взаємозалежним. На цю ваду звертають увагу Г. і П. Шийлери (*G. & P. Schuyler*): «Складні та різноманітні відносини Канади зі світом повинні знайти відбиток у вихованні, що мусить готувати канадців до результативної економічної і політичної співпраці у загальносвітовому контексті, до всесвітнього громадянства, до розуміння й усвідомлення

впливу громадської думки на суспільні процеси, якщо ми говоримо про активність, вільну торгівлю, господарську чи природоохоронну діяльність у Канаді або за її межами» [16, с. 162].

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що сьогодні громадянське виховання у педагогічній науці Канади спрямовують на засвоєння цивільних, політичних і соціальних прав, забезпечення їх розуміння й усвідомлення обов'язку та відповідальності за діяльну участь у демократичному управлінні країною. Це поняття визначають за чотирма головними складниками: *цивільним*, співвідносним із правами, необхідними для забезпечення основоположних індивідуальних свобод; *політичним*, який передбачає право брати участь у політичній діяльності; *соціальним*, пов'язаним із правом на економічне благополуччя й особисту безпеку; *моральним*, що відображує загальні суспільні уявлення про «хорошого громадянина». Таким чином, громадянське виховання в Канаді є умовою і дієвим засобом розбудови демократичної держави й реалізації соціально-економічної і культурно-просвітницької політики в країні на засадах гуманізму, взаємної поваги й толерантності.

У зв'язку з цим перспективним напрямом подальшого наукового дослідження є з'ясування й педагогічний аналіз методичних засобів громадянського виховання, практично реалізованих у канадській системі освіти.

Список використаної літератури

1. *Bhola H. S. Literacy for Survival and for More Than Mere Survival* / H. S. Bhola. – Geneva : International Bureau of Education, UNESCO, 1990. – 28 p.
2. CAUT Brief for House of Commons, Standing Committee on Secretary of State // *Proceedings*. – 1988. – February. – 28 p.
3. *Chisholm Brock. Education for World Citizenship* / Brock Chisholm // *Humanist in Canada*. – 1992. – Summer. – P. 13.
4. *Frye Northrop. Design for Learning* / Northrop Frye [ed.]. – Toronto : University of Toronto Press, 1962. – 148 p.
5. *Grant John. Standing Senate Committee* / John Grant. – *Proceedings*. – 1992. – March, 17. – P. 49.
6. *Hodgetts A. B. What Culture, What Heritage? : A Study of Civic Education in Canada* / A. B. Hodgetts. – Toronto : OISE, 1968. – 144 p.
7. *Jickling Bob. Environmental Education and Environmental Advocacy : The Need for a Proper Distinction* / Bob Jickling // *Canadian Issues*. – 1991. – No 13. – P. 169–176.
8. *Kidd J. R. Learning and Society* / [J. R. Kidd; Canadian Association for Adult Education]. – Toronto : Mutual Press, 1963. – 644 p.
9. *Lewington Jennifer. Trustees Propose Education Goals* / Jennifer Lewington // *Globe and Mail (Toronto)*. – 1992. – April, 10. – P. A 6.
10. *McKenzie Helen. Citizenship Education in Canada* / Helen McKenzie. – Toronto : University of Toronto, Political and Social Affairs Division, 1993. – 47 p.
11. *Osborne Kenneth. Political Education in the Schools of Western Canada* / Kenneth Osborne // *Pammett Jon H. Political Education in Canada* / Jon H. Pammett,

Jean-Luc Pepin [eds.]. – Halifax : The Institute for Research on Public Policy, 1988. – P. 67–89.

12. *Pammett Jon H.* Political Education in Canada / Jon H. Pammett, Jean-Luc Pepin [eds.]. – Halifax : The Institute for Research on Public Policy, 1988. – 255 p.

13. Report of the Social Sciences Study Committee // Frye Northrop. Design for Learning / Northrop Frye. – Toronto : University of Toronto Press, 1962. – 258 p.

14. *Ross Aileen D.* Citizenship Today / Aileen D. Ross // Learning and Society / [J. R. Kidd, ed.]. – Toronto : Canadian Association for Adult Education; Mutual Press Limited, 1963. – P. 383–392.

15. *Ryerson Egerton.* The Importance of Education to a Manufacturing and Free People / Egerton Ryerson // Journal of Education for Upper Canada. – 1848, October. – Vol. 1. – No 10. – P. 290–296.

16. *Schuyler Patricia.* Thoughts on Education for Global Citizenship / Patricia Schuyler, George W. Schuyler // Canada and Citizenship Education / [Keith A. McLeod, ed.]. – Toronto : Canadian Education Association, 1989. – P. 160–163.

17. *Sears Alan.* Standing Senate Committee on Social Affairs, Science and Technology / Alan Sears. – Proceedings. – 1992. – May, 19. – P. 8.

18. Secondary Education in Alberta. – Edmonton : Alberta Department of Education, 1985. – 39 p.

19. Standing Senate Committee // Proceedings. – 1992. – March, 17. – Part 2. – P. 60–61.

20. *Symons T. H. B.* To Know Ourselves : The Report of the Commission on Canadian Studies / T. H. B. Symons. – Ottawa : Association of Universities and Colleges of Canada, 1975. – 126 p.